

Živa Humer, Metka Kuhar

ENAKOPRAVNOST PARTNERJEV KOT PROCES

PRIMER PARTNERSKE ZVEZE IZ SLOVENIJE

UVOD

Številna feministična in sociološka literatura na področju preučevanja spola ter domačega in skrbstvenega dela potrjuje obstoj neenakopravnosti med spoloma v sferi doma. Ta se kaže tako v količini opravljenega domačega in skrbstvenega dela kot v vsebini del (Hochschild 1989, DeVault 1991, Delphy, Leonard 1992, Drew *et al.* 1998, Hobson 2002, Sedmak, Medarič 2007, Humer 2009). Že Ann Oakley (2000) je v svojem znamenitem delu *Gospodinja* iz leta 1974 poudarila pomen enakopravnosti spolov v zasebni sferi za doseganje enakopravnosti v javni sferi. Tudi na področju psihologije in družinske terapije zasledimo študije, ki potrjujejo neposredno povezanost doseganja enakopravnosti med spoloma na različnih življenjskih področjih (Deutsch 2009). Omenjene neenakopravnosti vplivajo tudi na stopnjo (ne)zadovoljstva s partnerskim odnosom. Na to opozarjajo tuje študije (Haddock *et al.* 2001, Knudson-Martin, Rankin Mahoney 2005). Haddock *et al.* (2001) dokazujejo, da enakopravnost v partnerskem odnosu pomeni manj depresije, boljše čustveno počutje, manj konfliktov med partnerjema ter višjo stopnjo partnerske intimnosti.

Slovenija je zanimiv primer za preučevanje enakopravnosti v družinskem življenju zaradi specifičnih družbenozgodovinskih okoliščin, od množičnega zaposlovanja žensk za polni delovni čas od konca druge svetovne vojne do institucionalnega otroškega varstva in dobro razvitih družinskih politik. Lahko bi predpostavljali, da našeti dejavniki in okoliščine omogočajo enakopravnost med spoloma v

sferi doma ali vsaj pripomorejo k njej. Poleg tega empirični podatki iz sedemdesetih in osemdesetih let 20. stoletja pričajo, da so ženske v Sloveniji kot tudi drugod v Jugoslaviji zaposlitev zaznavale ne kot zgolj prispevek k družinskemu proračunu, temveč kot pomemben dejavnik osebne avtonomije (Jogan 1986).

Vendar pa teme, kot so kakovost zasebnega življenja, delitev dela med spoloma v sferi doma in nasilje v družini, v tistem obdobju niso bile širše prepoznane kot pomembne. V postsocialistični Sloveniji se prav tako ni zgodila transformacija tradicionalnih spolnih vlog in spolno zaznamovanih praks v domači sferi. To po eni strani ovira ženske, da bi se aktivneje vključile v sfero politike, po drugi pa ovira moške, da bi se aktivno vključili v sfero doma (Jogan 2001, Jalušič 1999, Humer 2009).

Kljub tradiciji zaposlovanja žensk za polni delovni čas in spodbujanja enakopravnosti spolov vsaj v javni sferi že v socialističnih časih je delitev dela v družinskem življenju še vedno večinoma spolno zaznamovana. Poleg tega so spremembe starševskih vlog počasne, moški so še vedno vključeni v skrb za otroke in domače delo predvsem kot pomočniki. Tukaj lahko vidimo podobnosti z zahodnimi državami, trend t. i. zapoznele revolucije (angl. *stalled revolution*, Hochschild 1989) je opazen tudi v Sloveniji.

Po navadi analize obravnavajo razsežnosti spolno neenakopravne razdelitve domačega dela ter različne značilnosti in dejavnike tega fenomena. Članek se v nasprotju z najštevilčnejšimi dosedanjimi obravnavami ukvarja z enakopravnostjo med moškimi in ženskami

v sferi doma. To je veliko redkeje predmet preučevanja (Steil 1997, Deutsch 2000, 2001, 2009, Haddock *et al.* 2001, Knudson-Martin, Rankin Mahoney 2005).

Članek prinaša študijo primera para, ki sva ga s pomočjo vprašalnika (Deutsch 2010) prepoznali kot par, ki deluje po načelu enakopravnosti¹. Ob tem se seveda postavlja vprašanje, kaj pomeni enakopravnost v partnerskem odnosu. Deutsch (1999) v raziskavi ameriških parov ugotavlja kot temeljno značilnost parov, ki delujejo egalitarno, da plačano delo in kariero obeh partnerjev razumejo kot enako pomembno. Enakopravnost v partnerskem odnosu tako ne temelji nujno na razdelitvi domačih in skrbstvenih del po načelu 50/50, temveč predvsem na enakopravni delitvi vseh koristi, bremen in odgovornosti med partnerjema v družinskem življenju (Deutsch 2001). Deutsch *et al.* (2007) prepoznajo tri vrste parov, ki si delijo domače in skrbstvene obveznosti v družini po načelu enakopravnosti.

1. Osredičeni na dom. Gre za pare, v katerih oba partnerja sprejemata kompromise glede dela. To vključuje delo s skrajšanim delovnim časom, delitev starševskega dopusta ipd. Otroke varuje eden od staršev ali stari starši.

2. Uravnoteženi. Oba partnerja po rojstvu otrok še naprej delata za polni delovni čas, pri tem pa se prilagajata oba, sklepata kompromise in usklajujeta delovne urnike z namenom delitve starševskih obveznosti. Otroci so v javnem ali zasebnem varstvu.

3. Osredičeni na kariero. Kariera je na prvem mestu pri obeh partnerjih, zato veliko uporabljata plačano gospodinjsko pomoč na domu. To poraja dvom o dejanski enakopravnosti.

Risman in Johnson-Sumerford (1998) označita pare, ki si delijo odgovornosti družinskega življenja, kot *post-gender* pare – zanje je značilna višja stopnja ozaveščenosti o spolih, zavezanost obojemu – družini in plačanem delu – ter zavestno delovanje v smeri večje enakopravnosti. Avtorici te pare razlikujeta od tistih, ki ohranjajo »zapuščino spola« – ki zgolj

gobjo ideologijo enakopravnosti, vendar se ne kaže v praksi. Tradicionalni pari pa delujejo po načelu spolno zaznamovanega dela in spolno zaznamovanih družbenih vlog (*ibid.*).

Članek je razdeljen na dva dela. V prvem delu obravnavava ključne dejavnike vpliva na delitev dela med partnerjema v sferi doma. To so trg dela in zaposlovanje kot največji izziv za enakopravnost v sferi doma, družinske politike in neformalne socialne opore. V drugem, ključnem delu članka, predstaviva par in analizirava dejavnike, ki ustvarjajo enakopravnost v njunem odnosu. Poglavitna teza, ki jo razvija na podlagi analize poglobljenih intervjujev s Petro Horvat in Tomažem Novakom, je, da enakopravnost spolov v družinskem, intimnem življenju ni spontana ali vnaprej natančno načrtovana, temveč gre za proces vsakodnevnih interakcij in pogajanj med partnerjema v presečišču z družbenimi, ekonomskimi, političnimi dejavniki in okoliščinami.

TRG DELA IN ZAPOSLOVANJE

Tako za Slovenijo kot za druge evropske države so strukturne spremembe na področju plačanega dela pomemben sodobni izziv, ki zadeva tako moške kot ženske. Strukturne spremembe se dogajajo v smeri vse večje intenzifikacije dela in delovnih pogojev ter pogojev zaposlovanja, zlasti fleksibilnih in vse manj stabilnih oblik dela². Tako imenovana podzaposlenost, zlasti kot delo za določen čas, delo s skrajšanim delovnikom, delo za nizko plačilo po lokalnih standardih postajajo vse bolj globalni trend. Prizadane zlasti mlade

¹ Tukaj predstavljena študija primera je del sodelovanja avtoric pri mednarodnem kvalitativnem raziskovalnem projektu Global project on family equality, ki ga koordinira Francine Deutsch, Mount Holyoke College, ZDA.

² Poglejmo recimo naraščanje deleža zaposlitev za določen čas. Leta 2008 je bilo v EU državah za določen čas zaposlenih okrog 13 % moških in skoraj 15 % žensk, v Sloveniji se delež zaposlenih za določen čas v tem letu giblje med 15 % in 16 % pri moških in 18 % in 19 % pri ženskah (Eurostat 2009). Skoraj tretjina mladih v državah EU v starosti do 30 let je zaposlenih za določen čas, v Sloveniji je bil l. 2005 delež še višji, in sicer je bilo skoraj 50 % žensk v starosti do 30 let zaposlenih za določen čas in okoli 40 % moških (Eurostat 2008). Leta 2005 je imelo v Sloveniji kar 43 % žensk in malo več kot 48 % moških, ki so bili zaposleni za določen čas, pogodbo o delu za šest mesecev ali manj, 35 % žensk ter 30 % pa pogodbo o delu za šest mesecev do enega leta.

ljudi, ki šele stopajo na globaliziran trg dela (Roberts 2009: 196).

Neoliberalni trg dela z imperativom neodvisnega posameznika skupaj z ekonomsko krizo in vse večjo brezposelnostjo vnaša negotovost v delovna življenja žensk in moških (Hearn, Pringle 2006: 374). Družinsko življenje je tako vse bolj podrejeno plačani zaposlitvi žensk in moških, ki skupaj z ustaljenimi spolno zaznamovanimi ideologijami v zasebni sferi pomenijo ključno oviro pri spremembah delitve dela med partnerjema v družinah (Renner *et al.* 2008).

Rojstvo otroka po navadi za ženske pomeni karierno pavzo, za moške pa le kratkotrajno odsotnost ob rojstvu otroka in morebitne občasne bolniške odsotnosti zaradi nege bolnega otroka (Humer 2009). Na to kažejo recimo podatki o odsotnosti z dela: razlika med moškimi in ženskami je precejšnja. Moški so v povprečju več odsotni zaradi poškodb pri delu in zunaj dela, na odsotnost žensk pa vpliva predvsem nega družinskih članic in članov. Tako je bilo npr. leta 1997 odsotnih z dela zaradi nege bolnega otroka le 13,9 % moških in kar 86,1 % žensk. V desetih letih se je delež moških bolniških izostankov zaradi nege bolnega otroka malenkostno povečal: leta 2007 je od dela zaradi tega izostalo 16,4 % moških in 83,6 % žensk (Renner *et al.* 2008).

Ob tem velja poudariti, da je v Sloveniji kar 47 % žensk in le 30 % moških zaposlenih v javnem sektorju (povprečje EU znaša 33 % pri ženskah in 20 % pri moških), torej v sektorju, ki naj bi stereotipno omogočal boljše usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti ter hkrati zagotavljal varnejšo zaposlitev v primerjavi z zasebnim sektorjem (Kanjuro Mrčela, Černigoj Sadar 2007).

Podobno nakazujejo tudi podatki o vertikalni in horizontalni spolni segregaciji trga delovne sile. Podatki za leto 2009 kažejo (Eurofound 2010), da je žensk – čeprav v povprečju dosega višjo izobrazbeno stopnjo od moških – na najvišjih in najbolj plačanih delovnih mestih (visoke uradnice, menedžerke, zakonodajalke) zgolj dobra tretjina (35,5 %). Glede na poklic so ženske nadpovprečno zastopane v uradniških poklicih (64,0 %), storitvah in prodaji (63,3 %),

strokovnih službah (59,6 %), najmanj pa jih je v poklicih za neindustrijski način dela (7,9 %). Če pogledamo podatke o zaposlenosti po področjih in po spolu, ženske prevladujejo med zaposlenimi v storitvenih dejavnostih, zlasti so nadpovprečno zastopane v izobraževanju (78,3 %), zdravstvu in sociali (77,3 %), finančnem in zavarovalniškem področju (64,9 %), najmanj pa jih je v gradbeništvu (11,3 %).

DRUŽINSKE POLITIKE IN NEFORMALNE SOCIALNE OPORE

Usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti je za slovenske starše ne glede na vrsto zaposlitve vse prej kot lahka naloga. Kar 42 % zaposlenih³ v Sloveniji ima po anketi Eurofounda nekajkrat mesečno težave z usklajevanjem poklicnih in družinskih obveznosti (Eurofound 2009), kljub razmeroma ugodnim ukrepom za lajšanje prehajanj zaposlenih staršev med poklicnimi in družinskimi obveznostmi (npr. različne oblike starševskega dopusta, institucionalno otroško varstvo) ter prav tako razmeroma kakovostnim neformalnim oporam – na kratko jih predstavimo v nadaljevanju.

Po podatkih iz raziskave (Kanjuro Mrčela, Černigoj Sadar 2004) med 608 starši z otroki, starimi največ sedem let, se približno tretjina otrok med 1. in 3. letom starosti kljub relativni dostopnosti in kakovosti institucionalnega varstva varuje pri starih starših. Raziskava avtorice Hrženjak (2006) med 400 zaposlenimi materami predšolskih otrok iz Ljubljane in Maribora kaže, da celo v najbolj urbanih območjih kar 78,5 % staršem pri varstvu otrok zunaj starševskih delovnih ur pomagajo njihovi starši (v povprečju 27,5 ur na mesec); 37,5 % staršem pa pomagajo stari starši tudi pri gospodinjskih opravilih (v povprečju 16 ur na mesec).

Ekstenzivnost skrbstvene opore starih staršev je posebej vidna v mednarodni primerjavi. Podatki iz raziskave Evropska kakovost življenja (European quality of life survey 2007), izvedene na reprezentativnem nacionalnem vzorcu s 1035 enotami, kažejo, da v Sloveniji kar 17,2 % starejših oseb (starih več kot 65

³ Žal ni ločenih podatkov za moške in ženske.

let) vsak dan ali večkrat na teden skrbi za predšolske in šolske otroke; v starostni skupini od 50 do 64 let ta odstotek znaša kar 43,6 %. V petnajsterici evropskih starejših članic (EU15) in deseterici novejših članic (NMS10) sta povprečna analogna odstotka precej manjša (EU15: 28,2 % in 11,5 %; NMS10: 28,6 % in 12,5 %). Omeniti velja, da je v Sloveniji omenjen odstotek tako v primerjavi z drugimi evropskimi državami večji kljub primerjalno daleč nadpovprečni vključenosti otrok v vrtce. Zanimivo je, da se odstotki skrbi za otroke pri starejših (tj. v večini primerov skrbi starih staršev) ne zmanjšujejo z zviševanjem povprečne starosti rojstva prvega otroka, saj tudi pet let starejši enaki podatki podajajo zelo podobno sliko (gl. Filipovič Hrast, Hlebec 2009).

Dobra opremljenost z družinskimi oporami v Sloveniji je gotovo tesno povezana z bližino med gospodinjstvi. Podatki javnomnenjske raziskave International Social Survey Programme (ISSP 2001), izvedene na reprezentativnem vzorcu 1077 respondentk in respondentov iz Slovenije, kažejo, da lahko 71,4 % respondentov/-k s še živečo materjo pride do nje v najpozneje pol ure. Kar 52,5 % teh anketiranih je izjavilo, da imajo s svojo materjo vsakodnevni (neposredovan) stik, dodatnih 31,2 % jih ima stik z materjo vsaj enkrat na teden. Kar zadeva odnos z očetom, 43,1 % anketiranih s še živečim očetom poroča o vsakodnevnem stiku, dodatnih 25,5 % o vsaj enem (neposredovanem) stiku na teden. Podobno sliko dajejo podatki iz raziskave »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji«, izvedene leta 2010 na vzorcu 375 staršev z otroki, starimi največ deset let (Kuhar, Razpotnik 2010): pri skoraj polovici anketiranih staršev majhnih otrok so stari starši oddaljeni največ en kilometer od njihovega gospodinjstva, le pri slabi petini več kot uro vožnje.

DELITEV DOMAČEGA DELA

Kot že omenjeno, različne raziskave v Sloveniji že od sedemdesetih let opozarjajo na tradicionalno delitev vlog v družinah. Na primer, Ule je leta 1977 z raziskavo na reprezentativnem vzorcu za Slovenijo ugotovila, da so predvsem

ženske opravljale gospodinjska dela (razen manjših popravil v hiši); v vzgojo otrok so se vključevali tudi moški, vendar predvsem pri prijetnejših opravilih, kot so sprehodi in igranje; odločanje o vsakdanjih in tudi pomembnejših rečeh je bilo razporejeno med oba oz. med vse družinske člane.

Tudi nadaljnje raziskave podobno opozarjajo na spolno neenakopravno delitev gospodinjskega dela in skrbi za otroke (npr. Ule *et al.* 1978, Renner 1985, Jogan 1986, Ule *et al.* 1990, Renner *et al.* 2006, Sedmak, Medarić 2007, Humer 2009, Kuhar 2009, Humer, Kuhar 2010). Pri tem pa so, recimo, vidne razlike glede izobrazbene ravni. Višje izobraženi si v primerjavi z nižje izobraženimi pogostejše delijo domače delo in v povprečju tudi pogostejše najemajo zunanjo pomoč (Kuhar 2009, Hrzenjak 2010).

Analiza podatkov Slovenskega javnega mnenja (SJM) 2003 je ob tem pokazala, da se zdi delitev domačega dela nepravilna tako ženskam kot moškim ter da se oba spola strinjata, da bi moški morali več prispevati (Kuhar 2009). Kljub temu rezultati iste raziskave kažejo, da konflikti zaradi delitve dela niso pogosti. Konflikti po pričevanju žensk v raziskavi SJM 2003 izbruhnejo nekajkrat na teden pri dobrih 7 % parov, nekajkrat na mesec pri dobri desetini, nekajkrat na leto pri dobri šestini, manj pogosto od naštetega pri dobri tretjini, pri dobri četrtini parov pa po izjavah žensk takih nesoglasij sploh ni. Po ocenah moških so konflikti zaradi delitve dela še redkejši kot po navedbah žensk.

Študija Žive Humer (2009) je pokazala, da neizpolnjevanje pričakovanj o enakopravni delitvi dela v sferi doma vendarle povzroča napetosti. Predvsem ženske jih rešujejo s strategijo nekonfliktnosti in navideznega konsenza, s sprejemanjem danih situacij neenakopravne delitve dela, da bi se s tem izognile sporom, z vključevanjem otrok v domače delo, zlasti hčera, in s plačano gospodinjsko pomočjo na domu. Vendar pa obstajajo tudi empirični dokazi, da mlajše generacije žensk pričakujejo in tudi udeležujejo čim bolj enakopravno delitev domačega dela in da ne nameravajo biti dvojno obremenjene, kot je bila generacija njihovih mater (Ule, Kuhar 2003, 2008). Spremembe se

že počasi kažejo tudi glede očetovanja, čeprav za zdaj precej bolj na identitetni ravni kot v praksi (Rener *et al.* 2008). Ena izmed ovir za aktivnejši angažma moških pri domačem delu je percepcija materinstva kot primarne starševske vloge, zaviralno pa deluje tudi že omenjena v povprečju razmeroma obsežna podpora širšega družinskega omrežja – predvsem babic (*ibid.*).

ŠTUDIJA PRIMERA: PETRA IN TOMAŽ – ENAKOPRAVNOST KOT TEMELJ GRADITVE ODNOSA

Predstavitev para

Konkretni nabor potencialnih intervjuvancev in intervjuvank sva sestavili najprej na podlagi lastne neformalne socialne mreže in ga dodatno razširili s pomočjo metode snežne kepe, da bi se izognili homogenosti vzorca in povečali možnosti, da najdeva par, ki ne le razmišlja, temveč tudi deluje po načelu enakopravnosti. Pari, ki so bili pripravljeni sodelovati, so najprej rešili vprašalnik o ugotavljanju enakopravnosti para, vsak posebej (Deutsch 2010)⁴. Na podlagi presenetljivega števila izpolnjenih vprašalnikov, ki so indicirali enakopravnost para, sva izbrali Petro Horvat in Tomaža Novaka, ker sta po sociodemografskem pregledu značilna predstavnika mlajšega visoko izobraženega para srednjega razreda. Par s takim družbenoekonomskim ozadjem je dobra reprezentacija povprečnega slovenskega para, kajti Slovenija za zdaj ne sodi med družbenoekonomsko zelo razslojene družbe, poleg tega pa je tudi podeželje, tam živi približno polovica prebivalcev Slovenije, razvito in večinoma neruralno. Ob tem je treba poudariti ugotovitve tujih študij, da so egalitarni pari heterogena skupina posameznikov in posameznikov različnih socialnoekonomskih razredov in izobrazbene ravni in ne zgolj srednjega razreda (Deutsch 2000, Knudson-Martin, Rankin Mahoney 2005).

Petro in Tomaža sva intervjuvali 3. decembra 2010. Zaradi lažje izvedbe obeh intervjujev v enem dnevu smo se dogovorili, da se srečamo

na njunem domu. Intervjuja sta bila ob vnaprejšnjem soglasju posneta in transkribirana, potekala sta ločeno, spraševali sva obe avtorici članka. Zaradi zagotavljanja anonimnosti intervjuvanih in na podlagi zakona o varstvu osebnih podatkov sta osebni imeni navajani z izmišljenima imenoma. Prav tako sva spremenili tudi imena družinskih članic in članov ter krajev, ki jih intervjuvani osebi navajata v svoji zgodbi.

Petra je 40-letna diplomirana profesorica, zaposlena na eni izmed ambasad v glavnem mestu Slovenije. Tomaž je 39-letni diplomirani profesor, zaposlen kot učitelj na eni izmed ljubljanskih srednjih šol za mlade s posebnimi potrebami. Oba torej delata v javni upravi. Živita 12 let v zunajzakonski partnerski skupnosti⁵ z dvema otrokoma, desetletno Laro in dveletnim Lenartom, in mačko. Petra in Tomaž sta postala starša po letu sobivanja, prej se nista dobro poznala. Spoznala sta se na delovnem mestu leta 1997, takrat sta bila oba zaposlena na srednji šoli. Kmalu sta postala par, Petra se je takrat takoj razvezala s prvim možem in se po razvezi preselila v najemniško stanovanje skupaj s Tomažem.

Zdaj živijo v bližini centra glavnega slovenskega mesta in gozda ter športnega centra. Pred dobrimi tremi leti so se iz najemniškega preselili v novo, lastniško trisobno moderno stanovanje. Zanj oba odplačujeta kredit, ki sta si ga enakovredno razdelila in tudi stanovanje enakovredno napisala na oba. Oba sta zaposlena s polnim delovnim časom s pogodbo za nedoločen čas. Oba se ob dokončani visokošolski izobrazbi še naprej izobražujeta, ne zaradi želje po boljših zaposlitvenih možnostih, temveč zaradi osebnega zanimanja in motivacije; Tomaž piše doktorat, Petra pa si, kot pravi, močno želi končati magistrski študij. Izpite je opravila, pisanje magistrske naloge pa je zaradi otrok »zamrznila« za nekaj let. Tudi Tomaž je pisanje doktorata, ko je bil mlajši otrok čisto

⁴ Pari, pri katerih je vsaj eden zaposlen v akademski sferi kot raziskovalec ali pri katerih ima vsaj eden doktorat, niso bili vključeni v vzorčenje.

⁵ V Sloveniji skoraj polovica parov živi v zunajzakonski skupnosti; tudi približno polovica otrok se rodi zunaj zakona in tem rojstvom ne sledi poroka (razen pri zelo majhnem odstotku). Kohabitacija je v Sloveniji izenačena z zakonsko zvezo že od leta 1977 z zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

majhen, začasno opustil, zdaj pa ob ranih jutrih in poznih večerih znova študira in piše.

Ko sva prišli delat intervjuja, je bil najprej Tomaž sam doma, ker konča svoje delo na šoli okrog enih. Nekoliko pozneje je domov iz bližnje osnovne šole sama prišla hči, a je šla kmalu zatem naprej, prav tako sama, v glasbeno šolo. Petra se je iz službe vrnila malo pred četrto in takrat je Tomaž odšel po sina v vrtec in z njim naokrog, da je Petra lahko v miru odgovarjala. Tomaž naju je v nasmehu sprejel z izjavo, da ga je Petra uro pred prihodom »gospo znanstvenic« poklicala, da počisti stanovanje in kupi v trgovini pod blokom kak prigrizek. Namuznil se je, da jo je »pridno ubogal«.

Vendar pa, kot je pokazal že omenjeni vprašalnik za ugotavljanje enakopravnosti para, ki sta ga oba predhodno izpolnila, in kot nakazujeta oba intervjuja, Tomaž še zdaleč ne igra samo vloge Petrinega pomočnika oziroma izvrševalca nalog, ki jih določi ona. V nadaljevanju podajava najprej pregled dinamike njihovega povprečnega dne z opisom njunega enakopravnega angažmaja pri gospodinjskih delih in skrbi za otroke; temu sledi analiza dejavnikov, ki so pripomogli k njuni ideologiji in praksi enakopravnosti.

Dinamika povprečnega dne in sodelovanje obeh

Petra, Tomaž, Lara in Lenart začnejo dan skupaj. Med delovnikom vstanejo okrog 6.30, potem pa Petra ali Tomaž, eden ali drugi spontano in brez vnaprejšnjega dogovora, pripravi čaj in zajtrk za otroke; onadva ne zajtrkujeta doma. Po zajtrku otrok spet eden od njiju pripravi za odhod sina, hči pa je že dovolj samostojna in se organizira sama. Tomaž odpelje sina v vrtec, hči pa gre že sama v šolo. V popoldanskem času Tomaž do 16.00, ko gre po sina v vrtec, opravi že nekaj gospodinjskega dela (recimo sesanje stanovanja ali kuhanje kosila za Petro in zase). Pred četrto se vrne iz šole tudi hči. Zanj v tem času poskrbi Tomaž; po potrebi jo odpelje tudi na obšolske dejavnosti. Popoldneve po navadi ne preživijo vsi štirje skupaj, pogosto gre eden ali drugi z otrokoma v bližnji park. Včasih gre Petra plavat s hčerjo

na bazen v bližini njihovega doma, Tomaž pa se medtem doma igra s sinom. Po skupni večerji obred kopanja, negovanja (mlajšega otroka) in crkljanja (obeh otrok) namenoma prevzame Petra. V intervjuju izrazi občutek, da ju otroka pogrešata, saj so med tednom skupaj samo nekaj ur na dan.

Iz obeh intervjujev lahko razberemo, da pri gospodinjenju Petra in Tomaž sodelujeta, oba opravljata tako rekoč vsa gospodinjska dela, tudi najmanj zaželena, pri tem pa ni nujno, da gre za sprotno delo. Tako Petra kot Tomaž v intervjuju poudarita, da nimata striktnega in natančnega načrta dela, po katerem bi si razdelila delo po načelu 50/50. Prav tako nimata strogo določenega urnika, kdaj naj bi kdo postoril določeno gospodinjsko delo, niti se s tem ne obremenjujeta. To pomeni, da vskočita eden namesto drugega, če je potrebno.

Ni nekega dela, za katero bi rekel, da tega izključno ne bi delal. Tako da vrsta opravil ni pomembna pri tem, kaj kdo dela. Od likanja, čiščenja, vsak dela vse; edino ni pa razporeda, kar se tudi morda vidi včasih. Ni sproti vse narejeno in se tudi zaradi tega ne sekirava, sva se odločila, da se ne bova, ker mi ni to toliko pomembno. Včasih mi res ni pomembno, ali je prah tam gori ali ni. (Tomaž)

Podrobnejše poizvedovanje pokaže, da likata oba; posodo tudi oba dajeta v pomivalni stroj in iz njega; sesa največkrat Tomaž, Petra pa nato pobriše tla z vlažno krpo; posteljnino zamenja vsak teden eden, tudi pri nezaželenem opravi čiščenja stranišča se načelno izmenjujeta vsak teden. Petra za primer pranja umazanega perila – ona ga sortira in daje v pralni stroj, on pa perilo obeša in pobira – pravi:

To je tako simbolno za vse stvari. Isto za nakupe, on gre nakupit, ampak seznam pride pa iz mojih rok. Razen včasih, ko se mi res ne da, se mi ne ljubi, ko nimam energije ... Pa reče ... pa pogledjmo, kaj rabimo ...

Tudi pri kuhanju se menjavata in, kot pravita, oba rada kuhata. Včasih kuhata skupaj, Tomaž posebej rad eksperimentira ob vikendih, ko ima več časa za pripravo kosil. Ker ne poznata strogega urnika opravil, tudi

načelni dogovor o večjem čiščenju stanovanja ob petkih popoldne pogosto opustita, saj sta, kot poudari Tomaž, velikokrat utrujena od vsega tedna. Zato se čiščenje največkrat prestavi na soboto ali nedeljo ali najameta pomočnico (nekajkrat na leto) – najemala bi jo večkrat, če bi si to cenovno lahko privoščila, pravi Petra.

To je tema, ob kateri obema zraste pritisk, in ko me začne motiti, vzamem krpo in počistim. Ne solim pameti: »Rekla si, da boš počistila, pa nisi«. Če vidim, da je stvar taka, da jaz več ob tem ne morem prenesti, vzamem in pospravim. (Tomaž)

V trgovino po vsakdanje življenjske potrebsčine načeloma hodi vsak torek Tomaž, še pred četrto uro. Petra pokriva stroške hrane, Tomaž plačuje preostale račune. Pri avtomobilu Tomaž prevzame vzdrževanje in popravila. Edino domače opravilo, pri katerem Tomaž očitno enakopravno ne sodeluje oziroma ni celo bolj angažiran od Petre, je skrb za mačko, ker je bil, kot poudarja, proti živali v bloku. Zanj o skrbita Petra in hči; vendar pa dodaja:

Saj poskrbim zanj, kadar ni nobenega, ji dam jest in očistim wc, če so pa doma, pa ne ... Jim dam vedeti, da ne.

Petra in Tomaž vpeljujeta v gospodinjstva opravila tudi oba otroka. Recimo, Lara skrbi za svojo sobo, sesa stanovanje, skuha zelenjavno juho; Lenart nosi smeti v koš, v pranje svoje umazane obleke, vedno sodeluje pri obešanju perila ipd.

Skrb za otroke

Predvsem Tomaž meni, da je rojstvo prvega otroka na oba pomembno vplivalo in spremenilo določene življenjske prioritete. Ocenjuje, da sta bila oba pri prvem otroku izjemno pazljiva in zaskrbljena, sploh Petra zaradi pritiska ideologije popolnega materinjenja (hkrati je bila v tistem obdobju tudi brezposelna). Vse dejavnosti, povezane z otrokom, pa sta izvajala skupaj. Starševanje po njegovem ni nekaj prirojenega, ampak sta se oba morala učiti na izkušnjah ob novih situacijah.

To sva se morala oba učiti, ona in jaz, da sva bila oba na trenutke panična, histerična, da nisva vedela, kako in kaj, in sva za vsako malenkost spraševala zdravnike. Kar nekaj novih situacij je bilo, ki sva jih morala skupaj na novo reševati na takšen ali drugačen način. (Tomaž)

Enakopravnost glede skrbi za otroka se je utrdila zlasti pri drugem otroku. Pri drugem otroku je Petra razmejila vloge in si večkrat vzame tudi čas zase. Tomaž poudari, da je Lenart tudi bolj naporen otrok, kot je bila Lara.

Če je bilo prej pri Lari samoumevno, da, če je jokala, je ona vstala, pri Lenartu pa je drugače in reče: »Zdaj si pa ti na vrsti« ... pri Lenartu sva se bolje dogovorila in si tudi sama vzame čas zase. Prej je bilo bolj, da sem bil jaz tisti, ki sem ji govoril, naj gre v savno, na bazen se sprost. Zdaj pri Lenartu pa že sama reče, da gre v savno ali pa na bazen. (Tomaž)

Petra je potrebo po času samo zase po drugem porodniškem dopustu posebej poudarila kot žgočo temo zanj o:

Počutila sem se, kot da prostega časa nimam ... Sem se pa zalotila, da, ko je nanese, da sem bila končno enkrat sama doma več dni skupaj (Tomaž je bil službeno v Španiji, otroka pri starih starših), da sploh nisem nikamor šla. Da sem užitekvala po službi kar doma s knjigami, glasbo, filmi, tudi s pospravljanjem. Priznala sem si, da, ko sem sama in nihče od mene nič ne pričakuje, da šele takrat začutim, da imam »prosti čas«.

Tomaž kaže razumevanje za ta problem in oba skupaj iščeta rešitve. Na primer, ker ima v okviru svoje službe precej dopusta, gre z otrokoma velikokrat sam za nekaj dni ali za ves teden na vikend, na smučanje, na morje, k babicam/sorodnikom.

Po rojstvu obeh otrok je Petra ostala doma ves porodniški dopust: materinski dopust (tj. 3 mesece, ki so namenjeni samo materi) in potem še dopust za nego in varstvo otroka (teh 9 polno plačanih mesecev bi si lahko razdelila s partnerjem ali bi jih izkoristil tudi samo partner). Kot pojasnjuje v intervjuju, po prvem rojstvu ni imela pogodbe za nedoločen čas. Takrat je

še delala v šolstvu in so ji pogodbo o zaposlitvi podaljševali vsako leto, prav v času nosečnosti pa ji pogodbe niso podaljšali, zato sta se s Tomažem dogovorila, da ostane doma ona. Tomaž je v prvem letu po Larinem rojstvu izkoristil zakonsko možnost, ki po kolektivni pogodbi za šolstvo predvideva tri dni za rojstvo otroka in dva dni dopusta med šolskim letom – torej skupaj pet delovnih dni (možnosti očetovskega dopusta v tistem obdobju še ni bilo). Sta pa bila dogovorjena, da v primeru, če Petra dobi službo s začetkom naslednjega šolskega leta, on vzame drugo polovico porodniškega dopusta (6 mesecev). Petra je potem dobila honorarno zaposlitev na eni izmed ljubljanskih fakultet, zato je porodniški dopust in dopust za nego in varstvo otroka izkoristila v celoti in bila eno leto doma. Pri Lenartu si je sama izrecno želela ostati doma eno leto, ker je bila »utrujena od službe« in ker je imela v načrtu tudi pisanje magistrske naloge, vendar je zanj potem sicer zmanjkalo časa. Tomaž je ob rojstvu Lenarta izkoristil 15 dni plačanega očetovskega dopusta.

Starševskega dopusta si Tomaž in Petra sicer nista delila, si pa delita bolniški dopust, ko kateri izmed otrok zbolijo. Oziroma, pri prvem otroku, ravno ko je Petra nastopila novo službo in je bila hči prvo leto v vrtcu večkrat bolna, je bolniški dopust večinoma koristil Tomaž. Pri drugem otroku si ta dopust največkrat delita po dnevih. Če imata oba določene službene obveznosti, ki jih težko prestavita, jima pomaga Tomaževa mama. Na Tomažev poziv pride v Ljubljano iz dobre ure oddaljenega kraja in potem nekaj dni ostane pri njih. Poleg skrbi in nege za bolnega otroka postori tudi kakšno gospodinjsko opravilo in to oba zelo cenita. Petrina mama ne prihaja k njima pomagat, saj so bolj oddaljeni, poleg tega pa skrbi še za invalidnega moža.

Njegova mama je tukaj največji akter, kar se pomoči tiče. Nazadnje je bilo tako, da sva imela oba nekaj nujnega in je ona prišla za bolniško. Na začetku bolezni je vedno eden od naju, po navadi sem jaz na začetku, on je pa drugi del. Tokrat pa sem bila tudi jaz, nato pa je ona [tašča] prišla, ker je nekaj tako nanoslo, da sem morala v službo. Ona je res ena taka babica na poklic, jo pokličeš, pa pride. ... tukaj

spi, pa vse zlika, pa začne čistiti, vse naredi, prav srečen si, da je nekdo tak. (Petra)

Oba v intervjujih poudarita še, da približno dvakrat na mesec najameta varuško, da lahko gresta skupaj zvečer ven. Ti skupni izhodi so hkrati eden izmed vidikov, ki kaže na pomen, ki ga oba pripisujeta partnerskemu odnosu. Kot pravi Petra:

Poskuša iti vsake 14 dni kam skupaj ven, včasih nama uspe vsak teden, včasih tudi cel mesec ne, odvisno ... Danes bi morala na koncert, pa ni kart. Imava varuško zdaj dve leti eno, vedno sva jo imela že tudi ob Lari ...

Tudi pri čustvenem vidiku skrbi Tomaž ni izvzet: starejša hči se pride »pocrkljat« in po tolažbo k obema. Sin je zdaj v tem pogledu bolj usmerjen na mamo, vendar pa se obrne tudi na očeta. Kar zadeva vzgojne nazore, pa Petra in Tomaž nista povsem usklajena. Pravzaprav sta vsak posebej kot edini vzrok občasnih sporov dejala, da je Tomaž do otrok načelno strožji in tudi manj potrpežljiv ter da mu Petra pri tem večkrat »zbije avtoriteto«. Vendar pa se o takih situacijah naknadno pogovorita in tudi sicer razpravljata o razlikujočih se načelih in reakcijskih vzorcih.

Dejavniki enakopravnosti pri Petri in Tomažu

Na prvi pogled se pri Petri in Tomažu enakopravnost zdi spontana, zlasti ob Petrinem razmišljanju:

Nikoli se nisva usedla in se pogovarjala, kaj bo kdo delal in česa kateri ne bo delal. Takih debat nikoli nisva imela.

Vendar se v njunih zgodbah pokaže, da gre pri njunem prakticiranju enakopravnosti za proces, na katerega vplivajo različni dejavniki, od subjektivnih, kot je osebna filozofija, do objektivnih, zlasti zaposlitve, ki jih podrobneje predstavlja v tem poglavju. Oba dajeta družino na prvo mesto in v skladu s tem tudi delujeta. Poleg rednih službenih obveznosti sta oba dodatno angažirana pri različnih projektih. Petra pa ima zaradi narave svojega dela veliko večernih izho-

dov – tj. obiskov kulturnih prireditev, Tomaž pa je aktiven pri različnih šolskih projektih, ki zahtevajo dodaten čas zunaj njegovega delovnika. Preden prevzame določeno projektno obveznost, se obvezno uskladi s Petro:

... karkoli sam organizira, je družina na prvem mestu. Najprej doma uredi stvari, kar se organizacije tiče: »Ali bi nam bilo prav če ...« In ko rečemo »Da, seveda,« se šele loti stvari. Ni tako, da bi se najprej lotil stvari in potem preverjal stanje. ... Si ne jemlje časa iz družinskega fonda. ... Tudi športu se je odpovedal v času intenzivnega domačega dela.

Med dejavniki, ki pri Petri in Tomažu spodbujajo enakopravnost, pa v nadaljevanju posebej poudarjava: nasprotovanje patriarhalnim vzorcem iz izvornih družin, feministično pozicijo obeh, ki se kaže v delovanju, negovanje partnerskega odnosa ter skupen in konstruktiven pristop k reševanju problemov in konfliktov ter, ne nazadnje, posebej pomemben, če ne celo najpomembnejši dejavnik, ki enakopravnost omogoča tudi v praksi, tj. zaposlitev in poklic, zlasti Tomaževa.

Zaposlitev in možnost domačega angažmaja

Tomaž in Petra sta oba zaposlena s polnim delovnim časom s pogodbo za nedoločen čas. Kot sva že omenili, se njun delovnik zelo razlikuje. Delavnik se za oba začne ob 8.00, za Tomaža se del, ki ga more preživeti na delovnem mestu, konča ob 13.00, za Petro pa ob 16.30 uri z izjemo petkov, ko konča ob 14.00. Formalno ima Tomaž 33 dni dopusta, ki obsega šolske počitnice (jesenske, zimske in spomladanske enotedenske počitnice ter poletne počitnice), in tudi nekatere službene obveznosti, kot so priprave, lahko opravlja od doma. To mu omogoča veliko bolj fleksibilno prilagajanje družinskim obveznostim v primerjavi s Petro, saj ima ona prostorsko in časovno bolj ločeni sferi plačanega dela in družine. Petro tudi bolj omejuje zgolj 25-dnevni letni dopust.

V Petrini službi, tam je zaposlena osem let, se je v tem času zgodilo nekaj sprememb. Najprej se je zaposlila za 60 % delovnega časa,

saj, kot pravi, je za to količino opravljenega dela dobila isto plačilo, kot ga je imela kot učiteljica. Kot ocenjuje, je bil v obdobju njene 60-odstotne zaposlitve družinski vsakdan videti nekoliko drugače, saj sta bila oba doma že ob 13.00. To je dopuščalo bolj sproščeno dogajanje, kuhala sta vsak dan skupaj ali šla skupaj v kakšno restavracijo na kosilo. Potem se je morala sčasoma zaposliti za 100 %, ker je morala prevzeti določen delež dela sodelavke, ki se je zaradi zdravstvenega stanja zaposlila s krajšim časom. Petra doda, da je v zadnjih nekaj letih služba postala veliko napornejša, da ji vzame več časa tudi na račun družinskega časa in bi jo zato želela in bila tudi pripravljena zamenjati – vendar pa nove zaposlitve za zdaj ne išče. Zaradi napovedi možnega odpuščanja in nenehnih racionalizacij delovnega procesa se hkrati za dano službo boji in se želi dokazati. Zato pogosto dela na številnih projektih.

Oba sta delu predana in ga rada opravljata, ob tem se tudi pokaže, da jima je bila, zlasti Tomažu, pred starševstvom služba oz. delo najpomembnejše, zdaj pa ima absolutno prednost družina.

Prej sem živel za službo, mi ni bilo vseeno, če sem manjkal, sem hodil bolan v službo. Pri Lari se je stvar spremenila, Lara mi je bila pomembnejša, grem na bolniško, tudi jaz sem si vzel zase več časa, če sem bil bolan, sem si tudi vzel bolniško in sem ležal. (Tomaž)

Tudi Tomaž dela na različnih šolskih projektih in, kot razmišlja Petra:

On je človek projektov, se pravi poleg službe dela več projektov, kot ima same službe, in se prilagajamo temu slalomiranju, tem njegovim aktivnostim.

Ti projekti niso obvezni, so dodaten vir zaslužka in zaradi njih mu je tudi uspelo pridobiti najvišji učiteljski naziv in napredovati v najvišji plačilni razred. Te projekte še vedno izvaja tudi zaradi pedagoškega erosa, kot sam ocenjuje:

Od nekdaj sem vedel, da znam dobro delati z otroki, dijaki, in ta občutek mi slednji s svojim delom in spoštovanjem vračajo.

Pomembna ugodnost Tomaževe zaposlitve je, kot sam poudari, da ni nikoli imel nikakršnih

problemov ne z vodstvom ne s kolegicami in kolegi, ko je vzel bolniški dopust za otroka. Doda, da so ga kot moškega kolegice, ki so večinski del njegovega delovnega kolektiva, celo hvalile zaradi njegove družinske skrbnosti.

Ženske so do žensk bolj kritične kot pa do moških. Ko jaz to naredim: »Joj, kako fino, kako skrbno.« Ko pa ženska, recimo Petra, vzame bolniško: »A spet, kaj pa je?« Do moških so bolj tolerantne, te občudujejo. (Tomaž)

Ustvarjanje nove poti, različne od njunih izvornih družin

Tako Tomaž kot Petra izhajata iz klasičnih patriarhalnih družin. Oba sta bila vzgojena v družinah, v katerih je bila krščanska vera zelo navzoča, bila sta krščena in sta opravila vse zakramente, vendar vere v svoji družini ne prakticirata. Družbeno pričakovane spolne vloge očeta in matere so bile jasno določene, a v primerjavi s situacijo v zahodnih državah sta bili njuni materi polno zaposleni. V zasebni sferi je prevladovala tradicionalna delitev spolno zaznamovanega dela in vlog, zlasti pri sprejemanju odločitev, neenakovrednem partnerskem odnosu ipd.

Tomaža in njegovo sestro je njuna mama kljub temu naučila in navadila opravljati gospodinjska opravila in, kot razmišlja Tomaž, je gospodinjenje obvladal, še preden je začel živeti v partnerski zvezi. Njegov oče je bil obrtnik in je prihajal z dela šele zvečer, mama pa je opravljala uradniško delo in je bila doma sicer nekoliko prej.

[Mama] je poklicala ob 13-ih iz službe, jaz sem že bil doma iz šole, in je rekla, da naj olupim krompir in ga dam kuhat in sem jaz te stvari naredil. Sesati sem moral že od malega doma, to je bilo v moji dnevni domeni; če je prah kje ostal, sem moral še enkrat, mama je bila taka stroga nadzornica. ... Ni bilo tako, da bi bil vzgajan po fantovsko. (Tomaž)

Tomaž ocenjuje, da je bila Petrina izvorna družina bolj patriarhalno usmerjena od njegove. To pomeni med drugim, da je mati v celoti prevzela vso skrb za domača opravila:

Oče je tak klasičen, mama pa skrbi za vse, zdaj še zanj. ... Tako da mislim, da je Petra štartala s to predpostavko, da si ne bo dovolila kaj takega.

Petra je prav tako posebej poudarila, da si je želela drugačnega partnerstva, kot ga je poznala pri svojih starših. Želela si je partnerja, s katerim si bosta enakovredno delila domače in skrbstvene obveznosti. Že izjave njene matere, da imajo ženske danes več poguma in jim je lažje, pričajo, da mati ni bila zadovoljna s svojo podrejeno vlogo:

Jaz gledam naše mame, jaz takega [patriarhalnega] vzorca, težko bi to prenesla. ... To me pa fascinira zdaj te njene [materine] izjave, ko smo jaz, sestra in ona same, da kako je nam lažje, pa da smo bolj pogumne, kot so bile one. Ona to misli kot mame tistega časa, v tistem okolju. ... To, da greš sam ven, da ne skušaš kosila, da se zoperstaviš partnerju, da si drugega mnenja, to je njej nepredstavljivo, da bi bilo takrat. Ne vem, ali je bilo to tako normalno [takrat, v času, ko se je Petrina mama poročila in si ustvarila družino, pred približno 40 leti], da si bil ožigosan ali izločen iz družbe, celo iz lastne družine, če si se možu zoperstavil. (Petra)

Osebna filozofija – feministična pozicija

Tomaževa osebna filozofija je eksplicitno feministična. V svojem razmišljanju odsliskava širše spremembe v sodobnih družbah, ki gredo v smeri razbijanja tradicionalnih spolnih vlog. Ob tem poudari, da je enakopravnost pri parih dandanes trendovska stvar, vendar pa ne uspeva nujno vsem, tudi če bi želeli delovati tako. Kot eno izmed možnih ovir k enakopravnosti v sferi doma na splošno (ne pa v njenem primeru) Tomaž omeni ženske, ki pogosto želijo ohraniti nadzor nad domom, predvsem nad skrbstvenimi dejavnostmi, ki sodijo v tradicionalno žensko domeno. Hkrati pa opozori na spremembe spolnih vlog in identitet moškosti; to se kaže v prepričanjih in delovanju tradicionalnih in sodobnih vlog očetov in partnerjev. Tomaž je včasih deležen zbadljivih »šal« enega dela

njegove neformalne mreže moških prijateljev, vendar se zanje ne zmeni oziroma se nanje, kot pravi, odziva s humorjem.

Velika večina žensk se s to [tradicionalno žensko vlogo mater] vlogo identificira in se pač postavijo in verjamejo, medtem ko je čas danes pa tak, da so fantje ali pa moški, da so se začeli tudi postavljati v to [skrbstveno] vlogo iz različnih razlogov. Fizičnih poklicev je vedno manj, časa je vedno več, pa tudi želijo si. Ni več to taka tema – bodi moški! Moški so sami postali bolj samozavestni, da ni nič narobe, če delaš te [tradicionalno ženske, skrbstvene] stvari, se mi zdi, da je to en tak velik preskok. Greš z vozičkom ven, pač počneš stvari, ki so bile tradicionalno bolj ženske, in se ne oziraš, če se te prijatelji lotijo skozi šale. ... Raje se prej sam na svoj račun pošališ, kot da jim daš možnost, da te drugi, ne da bi te hoteli, pa bi s tem na nek način te naše prijateljske vezi zrahljali. Če hočem obdržati svoje prijatelje, je bolje, da se jaz na svoj račun prej pošalim, kot pa da dovolim, da se oni šalijo na moj račun, ker bom jaz občutljiv in bom rekel: »Niste moji prijatelji!« (Tomaž)

Petra omeni, da si je tudi v prejšnjih partnerskih zvezah s partnerji delila domača opravila.

Moji nekdanji partnerji so bili tako angažirani. Zgleda, da izbiram takšne ljudi, ob katerih se dobro počutim ... Ja, mislim, da ni zdaj to nastalo iz najine veze, ampak je to nek tak čut, da si vedel, da okrog teh stvari ne bo problema.

Petrina feministična pozicija se kaže tudi v njenem razmišljanju o materini podrejenosti.

Moja mama se je morala glede vsega strinjati z očetom ali pa se je vnel hud prepir. Vem, da sem si že takrat govorila: »Zakaj nista enakovredna?«

Na Tomaževo in Petrino feministično pozicijo kaže tudi, da sta namenoma dala otrokoma različna priimka. Tomaž in Petra živita v zunajzakonski zvezi in sta tudi ohranila vsak svoj priimek. Še pred rojstvom prvega otroka sta se dogovorila, da bo prvi otrok prevzel njegov priimek, drugi otrok pa njenega. Zlasti pri neformalni socialni mreži družine in prijateljev

sta naletela predvsem na začudenje nad njuno odločitvijo. Od njunih staršev večjih pritiskov nista zaznala z izjemo ene izmed Tomaževih sorodnic, ki je vse skupaj komentirala, da je zdaj družina Novak (Tomažev priimek) ostala brez moškega potomca. Namreč, njun prvi otrok je hči, ki je prevzela očetov priimek, za to pa se še vedno tradicionalno predpostavlja, da ga bo »izgubila«, ko se bo poročila.

Midva se piševa z Laro Novak, medtem ko se Lenart in Petra pišeta Horvat. Sinu sva dala njen priimek, hčerki pa mojega, ker nisva poročena. Tak je bil dogovor, še preden sta se rodila, sva se tako zmenila. So pa zadrege, pridem v vrtec in potem gledam, kje zdaj piše Novak Lenart, potem šele skapiram. Drugače pa ni problemov, razen tega, da se vsi bolj ali manj čudijo ... Sploh starši ... (Tomaž)

Ohranjanje dvojine in skupno reševanje konfliktnih situacij

Pomen časa za partnerski odnos in vzdrževanja dvojine, pa tudi ena izmed številnih prilagoditev, ki sta jih izvedla zaradi zahtev starševske vloge, se nazorno vidita iz sobotnega jutranjega obreda. Za konec tedna si Petra in Tomaž privoščita dolge zajtrke, medtem ko otroka gledata televizijo in se igrata. Pomembno se jima zdi, da sta skupaj, da si vzameta čas drug za drugega.

Zjutraj je Tomaž hodil nekaj časa zelo zgodaj na tržnico, da je prinesel zajtrk. Zdaj sredi največje zime malo manj, verjetno tudi rabiš, da je lepo vreme. Prinesel je iz tržnice ob 9-ih že zajtrk in smo potem pojedli tisti zajtrk, otroci hitro in so šli potem stran po svoje, mogoče malo preveč je potem na risankah. Ampak mislim, da sva bila midva tista, ki sva te risanke Lenartu vcepila, da imava potem midva čas. Potem se mi pa ne zdi več sporno, da mi tam sedi in gleda Živ-Žav ali pa karkoli, midva pa imava čas in sva včasih po 2 uri ob mizi, pri zajtrku. Pa to ne pomeni, da 2 uri jeva, ampak pojeva in se potem pogovarjava, premlevava in diskutirava stvari tudi take kot zdaj mi tukaj. Ampak to bi midva lahko počela cel dan, ampak sva omejena do tistega trenutka, ko pač zahteva kateri od otrok kaj. (Petra)

Negovanje partnerskega odnosa je eden izmed pomembnih dejavnikov, ki v njunem primeru pripomore k večji enakopravnosti, a ne gre prezreti tudi vloge kakovostne medsebojne komunikacije, prakticiranja odkritega izražanja problemov in frustracij ter učinkovitega vzajemnega spoprijemanja s problematičnimi situacijami. Recimo, Petra je v določenem obdobju po rojstvu drugega otroka (ko je že bila tudi nazaj v službi) občutila kot frustracijo pomanjkanje časa samo zase in to doma. To je povedala Tomažu in on je problem razumel in našel rešitev. Rešitev je bila kratkotrajna, toda učinkovita. To kaže tudi na medsebojno prepoznavanje, komuniciranje in zadovoljevanje različnih potreb.

Bi želela imeti tudi doma čas zase, biti sama. Spomnim se lani, ko sem enkrat dala vedeti, »ti imaš svoj čas, si sam doma, imaš svojo glasbo ... Ja, med 13. in 17. takrat, ko jaz domov pridem, ti lahko takrat gledaš svoj film, poslušáš svojo glasbo, si narediš nek wellnes ali pa kakršnakoli beseda, da zaokrožiš tisti manko biti sam.« ... Potem imaš neko frustracijo in moraš povedat in sem to tudi povedala. Vzel je otroke za tri dni in je šel v njegov rojstni kraj z njimi, da sem lahko bila sama. Takoj je ugodil, verjetno se je zamislil »saj res, saj res ni nikoli sama«, ampak pri nama je vedno tako malo tekmovalnosti, »saj sem takrat šel! Saj si bila sama!« (Petra)

RAZPRAVA

Na podlagi več raziskav o delitvi dela v domači sferi je videti, da enakopravn(ejš)a delitev dela postaja vse pomembnejši element partnerstev v Sloveniji. Če sklepava samo po najinem kratkem poizvedovanju o parih z enakopravno delitvijo domačega dela, enakopravnost spolov v Sloveniji ni nekaj abstraktnega ali zgolj obrabljena fraza politik ali samo ideal, za katerega si prizadevamo (prakticirajo pa ga kvečjemu v »razvitejših«, npr. skandinavskih družbah), temveč delovanje, razmišljanje, vrednota, ki jo nekateri pari, čeprav so še vedno v izraziti manjšini, že živijo.

Obstaja pa tudi jasno neskladje med željami, hotenji in možnostmi. Na dinamiko delitve dela

v sferi doma zelo vplivajo poleg subjektivnih dejavnikov (kot so osebna ali skupna ideologija enakopravnosti, preference, želje in namere para) dejavniki objektivne narave, zlasti intenziviranje in vse večja prekrvnost plačanega dela, širše gledano pa tudi politike in splošno ozračje v družbi. Zlasti študija avtorice Humer (2009) napeljuje na sklep, da skoraj izjemoma partnerjeva (in ne partnerkina) zaposlitev odločilno določa partnerjev angažma doma – glede na delovni čas in obveznosti na delovnem mestu.

To lahko delno pojasnimo s tem, da so moški v povprečju zaposleni v bolj plačanih poklicih, vendar se ta razlaga ni pokazala za povsem zadovoljivo. Pri ženskah je sfera plačanega dela prav tako pomembna identifikacijska točka, ženske so vse bolj izobražene (tudi vse bolj izobražene od moških) in najpogosteje izražajo ob začetku poklicne poti karijerne ambicije (Ule, Kuhar 2003, 2008). Ključni del razlage večjega ženskega angažmaja v domači sferi je brez dvoma v še vedno prevladujoči družbeni konstrukciji materinstva kot primarnega skrbstvenega odnosa, ki je moralno bolj zavezujoč za ženske. Temu je treba dodati tudi večinsko vlogo pri gospodinjenju.

Pri najini študiji primera, Petri in Tomažu, gre za to, da se različni dejavniki, tako objektivni (njegova služba) kot subjektivni, individualni (zavestna odločitev in namera za egalitarni odnos – proti vzorcem iz izvornih družin, feministična, egalitarnostna osebna ideologija; pomen komunikacije in kakovostnega partnerskega odnosa), uspešno prepletajo in gredo v smeri enakopravnosti kot vrednote in prakse. Analiziran primer pa kaže tudi, da enakopravnost ni neko doseženo stanje, temveč nenehen proces, ki zahteva odnos, temelječ na vzajemnosti, zaupanju, komunikaciji; Petra in Tomaž si ves čas prizadevata za enakopravnost – v kontekstu komunikacijsko bogatega in reflektiranega odnosa.

Recimo, oba ste se intenzivno spoprijemala z lastnimi percepcijami o vlogi matere, še vedno pa se spoprijemata z neredko ambivalentnimi zunanji reakcijami – njuno socialno okolje ni sovražno do njunega delovanja in ga ne spodkopava, vendar pa vsi njunih praks in vrednot ne pozdravljajo z navdušenjem

(indikativno je npr. Tomaževo razmišljanje o »zafrkavanju« njegovih prijateljev na račun njegove »ženskosti«).

Enakopravnost pri njiju tako ni toliko stvar dogovora kot stvar delovanja; oziroma je seveda lahko tudi stvar dogovora ob hkratnem delovanju. Tomaž in Petra sta se recimo v nekaterih primerih dogovorila, npr. glede priimkov otrok, glede koriščenja porodniškega dopusta in bolniških pri otrocih, nista pa se dogovarjala, da si bosta delila gospodinjstvo in skrb za otroka po načelu 50/50. Situacijske pritiske, kot so konflikti, rešujeta sproti, to pa temelji na njunem tudi sicer sprotne aktivnem pogajanju o družinskem življenju in družinskih obveznostih v navezavi na sfero plačane dela.

Analiziran primer tako nakazuje tudi, da ni recepta za enakopravnost spolov v praksi. Glede na klasifikacijo egalitarnih parov po Deutsch *et al.* (2007) bi Petro in Tomaža lahko uvrstili v kategorijo uravnoveženih, saj je pri obeh družina izjemno pomembna, prav tako tudi področje plačane zaposlitve in nadaljnega izobraževanja. Za uspešno usklajevanje sta najpomembnejša vsakodnevna komunikacija in sprotno skupno sprejemanje odločitev, sprejemljivih za oba. Vsekakor ju lahko označimo tudi kot *post-gender* par (Risman, Johnson-Sumerford 1998). Omeniti pa velja tudi Petrin komentar, da bi ob večjih zaslužkih gospodinjstvo prepustili plačani gospodinjski pomoči – pri tem bi šlo za relokacijo dela v žensko domeno, s tem pa se enakopravnost zarisuje kot širši družbeni problem večjih razsežnosti.

Glede na trenutne družbenoekonomske razmere v zahodnih družbah je zelo težko skleniti prispevek z napovedjo kakšnih trendov. Glede na vse višjo izobraženost mladih žensk v Sloveniji v primerjavi z moškimi in glede na njihove želje po poklicni in osebni uveljavitvi ter želje po zanje sprejemljivejši delitvi del (Ule, Kuhar 2003) vendarle lahko sklepamo, da se bodo v prihodnosti ženske vse težje sprijaznile z nepravilno dvojno obremenjenostjo in da se bodo zato moški najverjetneje primorani dejavneje angažirati v družinskem življenju. To lahko pričakujemo tudi z vidika sodobnih identitetnih sprememb moškosti. Koliko pa bodo recimo razmere na trgu dela

dopuščale proste izbire, ostaja seveda odprto vprašanje. Vsekakor odločitve parov ovirajo, ne pa tudi determinirajo plačana zaposlitev in kariere ter ponotranjene podobe očetovstva in materinstva, družbeno pričakovanih vlog spolov in vrednot. Ti dejavniki definirajo kontekst, v katerem moški in ženske sprejemajo odločitve ter delujejo v vsakdanjem življenju (Deutsch 1999). Vsekakor se zdi promoviranje spolne enakopravnosti tudi v prihodnosti pomembna dejavnost politik, a seveda same po sebi nikakor niso dovolj. Enakopravnost spolov bi morala postati sestavni del celotne politične agende, pa tudi izobraževanja in že najzgodnejše vzgoje.

VIRI

- DELPHY, C., LEONARD, D. (1992), *Familiar exploitation. A new analysis of marriage in contemporary Western societies*. Cambridge: Polity Press.
- DEUTSCH, F. M. (1999), *Halving it all: How equally shared parenting works*. Harvard: Harvard University Press.
- (2001), Equally shared parenting. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 1: 25–28.
- (2009), From vicious cycle to virtuous cycle: Creating gender equality at work and at home. *L'Offre de travail des femmes*, EJESS-22: 133–140.
- (2010), *Questionnaire on gender equality at home*. Neobjavljeno.
- DEUTSCH, F. M., KOKOT, A. P., BINDER, K. S. (2007), College women's plans for egalitarian marriage. *Journal of Marriage and Family*, 69, 4: 916–929.
- DEVULT, M. L. (1991), *Feeding the family: The social construction of caring as gendered work*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- DREW, E. P., EMEREK, R., MAHON, E. (ur.), (1998), *Women, work and the family in Europe*. London, New York: Routledge.
- Eurofound (2010), European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions, *Second European Quality of Life Survey. Family life and work*. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- (2009), *Second European Quality of Life Survey. Overview*. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

- European Quality of Life Survey (2007). Dostopno na: <http://www.esds.ac.uk/findingData/snDescription.asp?sn=6299&key=eqls> (6. 10. 2010).
- Eurostat (2008), *Demographic outlook. National reports on the demographic developments in 2007*. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat (2009), *Labour market statistics*. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- FILIPOVIČ HRAST, M., HLEBEC, V. (2009), Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji in tranzicijske spremembe. V: Tašner, V., Lesar, I., Antić Gaber, M., Hlebec, V., Pušnik, M. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (195–214).
- HADDOCK, S. A., ZIMMERMAN, T. S., ZIEMBA, S. J., CURRENT, L. R. (2001), Ten adaptive strategies for work and family balance: Advice from successful families. *Journal of Marital and Family Therapy*, 27: 487–500.
- HEARN, J., PRINGLE, K. (2006), Men, masculinities and children: Some European perspectives. *Critical Social Policy*, 26, 2: 365–389.
- HOBSON, B. M., (ur.), (2002), *Making men into fathers: Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge: University Press.
- HOCHSCHILD, A. (1989), *The second shift*. New York: Avon Books.
- HRZENJAK, M. (2006), *Development partnership SIPA – System of domestic help (EQUAL)*. Ljubljana: Mirovni inštitut (razisovalno poročilo).
- (2010), (Neformalno) skrbstveno delo in družbena neenakopravnost. *Teorija in praksa*, 47, 1: 156–171.
- HUMER, Ž. (2009), *Etika skrbi, spol in družina: procesi relokacije skrbi med zasebno in javno sfero*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- HUMER, Ž., KUCHAR, M. (2010), Domače in skrbstveno delo ter odnosi med spoloma: stare zgodbe v novih preoblikah?. *Družboslovne razprave*, 26, 56: 81–96.
- ISSP – International Social Survey Program (2001), *Social Networks. GESIS online study catalogue*. Dostopno na: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp> (3. 10. 2010).
- JALUŠIČ, V. (1999), Women in post-socialist Slovenia: Socially adapted, politically marginalized. V: Ramet, S. P. (ur.), *Gender politics in the Western Balkans: Women and society in Yugoslavia and the Yugoslav successor states*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press (109–131).
- JOGAN, M. (1986), Ženske na poti od delne družinske do celostne družbene uveljavitve. V: Jogan, Maca (ur.), *Ženske in diskriminacija*. Ljubljana: Delavska enotnost. (9–52).
- (2001), Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KANJUO MRČELA, A., ČERNIGOJ SADAR, N. (2004), *Starši med delom in družino*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (raziskovalno poročilo).
- (2007), *Delo in družina – s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KNUDSON-MARTIN, C., RANKIN MAHONEY, A. (2005), Moving beyond gender: Processes that create relationship equality. *Journal of Marital Equality and Family Therapy*, 31, 2: 235–246.
- KUHAR, M. (2009), Stališča o spolnih vlogah, delitvi dela ter usklajevanju družinskega in poklicnega življenja v Sloveniji: starostne, spolne in izobrazbene razlike. *Socialna pedagogika*, 13, 4: 311–333.
- KUHAR, M., RAZPOTNIK, Š. (2010), *Potrebe slovenskih staršev s predadolescentnimi otroki: Sumarno poročilo o spletni anketi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Pedagoška fakulteta.
- OAKLEY, A. (2000/1974), *Gospodinja*. Ljubljana: *cf.
- RENER, T. (1985), Yugoslav women in politics – selected issues. *International Political Science Review*, 6, 3: 347–354.
- RENER, T., SEDMAK, M., ŠVAB, A., UREK, M. (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
- RENER, T., HUMER, Ž., ŽAKELJ, T., VEZOVIK, A., ŠVAB, A. (2008), *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- RISMAN, B. J., JOHNSON-SUMERFORD, D. (1998), Doing it fairly: A study of postgender marriages. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 1: 23–40.
- ROBERTS, K. (2009), *Youth in transition. Eastern Europe and the West*. Houndmills: Palgrave.
- SEDMAK, M., MEDARIČ, Z. (2007), Vpliv zaposlitve na družinske odločitve in družinsko življenje. V: Sedmak, M., Medarič, Z. (ur.), *Med javnim in zasebnim. Ženske na trgu dela*. Koper: Založba Annales (75–109).

Slovensko javno mnenje 2003/2: *Mednarodna raziskava o družini in narodni identiteti in Stališča o lokalni demokraciji*. Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno na: www.adp.fdv.uni-lj.si (4. 4. 2004)

STEIL, J. M. (1997), *Marital equality: Its relationship to the well-being of husbands and wives*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

ULE, M. (1977), *Družbeno uveljavljanje žensk*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

ULE, M., FERLIGOJ, A., RENER, T. (1990), *Ženska-zasebno-politično*. Ljubljana: Znanstveno-raziskovalno središče.

ULE, M., KUJAR, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- (2008), Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation. *Young*, 16, 2: 153–83.

ULE, M., MEŽNARIČ, S., FERLIGOJ, A. (1978), Division of everyday family roles between what is desired (society) and reality (family). V: *Papers presented at the 9th World Congress of Sociology*, konferenčni zbornik. Ljubljana: Mladinska knjiga (360–385).

Živa Humer, Metka Kuhar

ENAKOPRAVNOST PARTNERJEV KOT PROCES

PRIMER PARTNERSKE ZVEZE IZ SLOVENIJE

Doseganje enakopravnosti v sferi doma je pomembno feministično in sociološko vprašanje zadnjih nekaj desetletij in je postalo tudi del ukrepov različnih politik (družinske politike, politike zaposlovanja, politike enakopravnosti). Številne študije in znanstvena literatura vedno znova opozarjajo na neenakopravnost med moškimi in ženskami v zasebni sferi – to je ena poglobitvenih ovir za doseganje enakopravnosti spolov v družbi. Avtorici preusmerita raziskovalno pozornost na enakopravnost v sferi doma, kajti nekateri pari v Sloveniji jo že prakticirajo. Prvi del članka predstavi značilnosti širšega družbenega in političnega konteksta, ključne z vidika enakopravnosti med spoloma v sferi doma. V drugem, glavnem delu je predstavljena študija primera egalitarnega para, podana je analiza dejavnikov njune enakopravnosti. Študija primera nakazuje, da je enakopravnost spolov v sferi doma proces, ki se razvija v partnerskem odnosu in presega spolno zaznamovano delitev domačih in skrbstvenih opravil ter delitve del po načelu 50/50. Enakopravnost v sferi doma se kaže kot konstanten proces vsakodnevnih interakcij in pogajanj med partnerjema ob pomembnem sovplovanju družbenih, ekonomskih, političnih dejavnikov in okoliščin.

KLJUČNE BESEDE: enakopravnost kot proces, spol, družinsko življenje, delo, študija primera.

Živa Humer, doktorica sociologije, je raziskovalka na Mirovnem inštitutu. Tam se ukvarja predvsem s študijami spolov, politikami enakopravnosti spolov in socialnimi politikami. Je soavtorica znanstvenih monografij *Novo očetovstvo v Sloveniji* (2008) in *Obrazi homofobije* (2011). Kontakt: ziva.humer@guest.arnes.si.

Metka Kuhar je doktorica komunikologije, izredna profesorica za področje socialne psihologije, predavateljica in raziskovalka na Fakulteti za družbene vede ter na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se s psihologijo medosebnega komuniciranja in odnosov ter študijami mladine. Kontakt: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Jelena Perak, Ana Štambuk

IZKUŠNJE OSKRBOVALCEV OSEB Z ALZHEIMERJEVO BOLEZNIJO

Alzheimerjeva bolezen kot najbolj razširjena vrsta demence je ena od največjih zdravstveno-socialnih tegob tega stoletja. S staranjem svetovnega prebivalstva postaja povečevanje števila obolelih z demenco vse bolj neizogibno. Na Hrvaškem so ljudje z Alzheimerjevo boleznijo kot tudi njihovi svojci še vedno družbeno zapostavljeni. V prispevku se osredotočamo na družinske oskrbovalce (zakonce) obolelih oseb in opišemo njihove osebne izkušnje ter probleme, s katerimi se srečujejo pri oskrbi bolnikov z Alzheimerjevo boleznijo. Največji problemi, s katerimi se spopadajo svojci, so pomanjkanje bivalnih zmogljivosti v domovih za stare, previsoke cene zdravil, stres, odsotnost pomoči in podpore iz okolja ter strokovnjakov, med katerimi so tudi socialne delavke in delavci. Kot skupno pozitivno izkušnjo zakonci navajajo članstvo v Hrvaškem društvu za Alzheimerjevo bolezen, saj jim ponuja svojevrstno zatočišče pri vsakodnevnih problemih. V prispevku avtorici poskušata poudariti pomen ozaveščanja in izobraževanja splošne javnosti o demenci kot tudi potrebo po zagotavljanju večje podpore in pomoči družinskim oskrbovalcem, tako strokovnjakov kot tudi družbe.

KLJUČNE BESEDE: demenca, ozaveščanje, stres, socialna podpora, zakonci obolelih.

Jelena Perak je diplomirana socialna delavka, dela pa kot pripravnica na strokovnem usposabljanju na Centru za socialno skrbstvo Vukovar. Kontakt: jelena.perak88@gmail.com.

Doc. dr. Ana Štambuk je predstojnica Katedre za socialno gerontologijo Študijskega centra za socialno delo na Pravni fakulteti Univerze v Zagrebu. Predava predmete socialna gerontologija na dodiplomskem študiju ter paliativna oskrba in socialno delo s starimi ljudmi na podiplomskem študiju. Njena področja znanstvenoraziskovalnega dela so socialna gerontologija, socialna politika starih ljudi, kakovost življenja starih ljudi v domovih za stare, vprašanja, povezana s koncem življenja in odnosom do smrti in umiranja, ter starejše osebe s telesno oviranostjo. Kontakt: astambuk@pravo.hr.

Živa Humer, Metka Kuhar

PARTNER EQUALITY AS A PROCESS

CASE STUDY OF A PARTNERSHIP
FROM SLOVENIA

Achieving equality at home has been a relevant feminist issue for couple of decades and has become part of policy measures (family and employment policy, equality policy). Many studies and academic literature have been revealing still persisting inequality between men and women in the private sphere; this inequality is one of the main barriers for gender equality in broader society. The article, however, focuses on equality at home, which already exists and is already practised by some couples in Slovenia. The first part shows the characteristics of the social and political context relevant for family life, in particular for gender relationships in Slovenia. In the second, main part a case study of an equal sharing couple in Slovenia is presented with the analysis of main factors that lead towards equality. The main conclusion of the case study is that equality is a process, which is developing in the relationship and goes beyond gendered division of domestic and care work and beyond an agreement of sharing domestic chores on the basis 50/50. Equality at home is a process of everyday interactions and negotiations between partners which intersect with social, economic and political factors and circumstances.

KEY WORDS: equality as a process, gender, family life, work, case study.

Živa Humer, PhD in Sociology, is a researcher at the Peace Institute in Ljubljana. She is focused on gender studies, gender equality politics and social politics. She is coauthor of monographs *New fatherhood in Slovenia* (2008) and *Faces of homophobia* (2011). Contact: ziva.humer@guest.arnes.si.

Metka Kuhar, PhD in Communication Studies, is an associate professor of social psychology; a lecturer and researcher at the Faculties of Social Sciences and Social Work, University of Ljubljana. She is focused on the psychology of interpersonal communication and relationships, as well as on youth studies. Contact: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Jelena Perak, Ana Štambuk

EXPERIENCES OF CAREGIVERS OF PEOPLE WITH ALZHEIMER'S DISEASE

Alzheimer's disease, the most common type of dementia, is one of the biggest health and social problem of this century. As the world's population is getting older, escalation of that problem is inevitable. People in Croatia with Alzheimer's disease and their families are still an unrecognized issue in society. Focus of this work is on the caregivers and their experiences and problems that they run into. Lack of suitable facilities, high price of drugs, stress, lack of environment and professional support, are among the biggest problems. The most positive part for caregivers is their membership in Croatian Alzheimer's Disease Society where they get most valuable help. The work is trying to emphasize the importance of education and awareness of public about this issue, but also focuses on the wider acceptance and support of caregivers from professionals and the rest of society.

KEY WORDS: dementia, awareness, stress, social support, spouses of affected people.

Jelena Perak has a Bachelor's degree of social work. She works as an intern at the vocational training at the Centre for social welfare Vukovar, Croatia. Contact: jelena.perak88@gmail.com.

Ana Štambuk, PhD, is a Head of the Chair for social gerontology at the Department of social work, Faculty of law, University of Zagreb. She teaches Social gerontology at the undergraduate level, and Palliative care and Social work with older people at the graduate level. Her areas of scientific research interests are related primarily to social gerontology: social policy for older people, quality of life, issues related to the end of life and attitudes toward death and dying, older people with physical disabilities. Contact: astambuk@pravo.hr.